

inbo

Weesperstraat 3

Postbus 967

1000 AZ Amsterdam

T +31 (0)20 421 24 22

F +31 (0)20 421 25 07

amsterdam@inbo.com

www.inbo.com

Industrieel erfgoed, herbestemming en identiteitsvorming

De vitaliteit van het alledaagse

Toespraak Pieter van Wesemael d.d 03-04-09 BNA Zuid-Nederland

Pieter van Wesemael: "Anders dan de meeste mensen geloof ik dat geschiedenis niet een dode letter is maar ons veel leert over wie we zijn, wat onze drijfveren zijn en waarnaar we onderweg zijn. In het geval van het industrieel erfgoed leert het ons misschien wel allereerst dat wat voor ons allemaal inmiddels al vanzelfsprekend is – namelijk dat we ook fabrieken, infrastructuur en industriegebieden zien als cultuurofgoed en als identiteitsdragers – nog maar heel kort breed geaccepteerd wordt.

De monumentenwet die gebouwen ouder dan vijftig jaar beschermd dateert van begin jaren zeventig – slechts veertig jaar geleden – en richtte zich nadrukkelijk niet op utilitaire artefacten. Tot ver in de jaren tachtig en negentig werden in onbruik geraakte fabrieken gesloopt. Het is dus beslist niet zo dat met de de-industrialisatie automatisch het debat over herbestemming en bescherming van de industriële artefacten van de grond kwam. Pas vijftien a twintig jaar na de de-industrialisatie veranderde de communis opinis langzamerhand van onverschilligheid in waardering. Een kanteling die nadrukkelijk bevochten is. Welk deel van het verleden we erkennen als vitaal onderdeel van onze identiteit. Kortom: wie we zijn, is een keuze en vergt stellingname en strijd.

Dat brengt ons bij de tweede reden waarom een terugblik in de geschiedenis zo zinvol is. Uit de reconstructie van de omslag van onverschilligheid naar waardering blijkt ook duidelijk welke aspecten daarbij een rol spelen. Waarom wij industrieel erfgoed nu zo van belang vinden en welke hindernissen daarbij moesten worden overwonnen. Het had een haar gescheeld of zelfs nog in 2000 was in de rampwijk Roombeek de hele industriële infrastructuur rücksichtslos plat geslagen. Dat had praktische achtergronden zoals de asbestvervuiling. Maar ook nadrukkelijk symbolische en mentale achtergronden. Voor een deel van de bevolking waren de fabrieken nog synoniem met de ellendige levensomstandigheden van hun ouders in de textiel of met hun eigen schaamte voor de armoede, het verval en de verloedering van hun buurt volgend op de sluiting van de textiel fabrieken.

Het heeft ons en velen anderen veel overredingskracht gekost om de bevolking ervan te overtuigen dat de industriële artefacten, de morfologie van het spoor, de lintbebouwing voor de goeden en de wijkjes onder de fluit voor Jan met de pet nu juist een unieke identiteit opleverden en een unieke manier van leven. Ongetwijfeld zijn we daarbij geholpen door een breder levende herwaardering van lokale geschiedenis, van slow en van authenticiteit in een globaliserende en moderniserende wereld.

Naast dit symbolische aspect spelen ook meer praktische van vraag en aanbod. Met de opkomst van wat Richard Florida de creatieve economie noemt is er een grote culturele, sociaal-culturele en economische sector ontstaan die op zoek is naar plekken waar letterlijk ruimte is voor experiment, die relatief goedkoop is, waar de informaliteit en

robuustheid past bij de creatieve en anarchische cultuur en tenslotte toch weer in het symbolische domein: hen in staat stelt hun culturele identiteit uit te drukken. Het is opvallend dat de gebouwen van de oude economie bijna exclusief worden hergebruikt door deze nieuwe culturele economie en de culturele elite die erbij hoort. Bjarne Mastenbroeks Cultuurcluster in Roombeek, de ROC Twente in Hart van Zuid maar ook het Scheltemacomplex in Leiden of de Cabalerofabriek in Den Haag.

Ook veranderende regelgeving en beleid hebben bijgedragen aan de toenemende populariteit van het hergebruik van industrieel erfgoed. Ik noem de compacte stad filosofie die maakte dat de opgave in Nederland breed verschoof van uitbreiding naar uitbreiding, van periferie naar binnenstedelijk en van nieuwbouw naar hergebruik. Het project Hart van Zuid illustreert dit treffend: de hoognodige vernieuwing van het woningaanbod, de werkgelegenheid en tal van stedelijke voorzieningen wordt hier in het hart van de stad gerealiseerd. Ik noem de revolutie in de monumentenwereld waarin reconstructie en absolute conservatie werden ingeruild voor een veel vrijere omgang met het monument gedreven door de overtuiging dat het monument alleen dan overlevingskansen heeft als nieuwe vitale ontwikkelingen ook de ruimte krijgen. Het monument niet als gestolde statische geschiedenis maar als een dynamisch en gelaagd document van een levende geschiedenis. Harry Abels zal zo meteen meer vertellen over het ROC Twente dat binnen Hart van Zuid een plek heeft kunnen krijgen dankzij deze meer rekkelijke en vitale omgang met de geschiedenis van de oude ijzergieterij van Stork.

En niet te vergeten ook binnen de ontwerperswereld is de perceptie van het industrieel artefact ingrijpend veranderd. Veel meer dan voorheen is afstand genomen van de modernistische tabula rasa die het verleden alleen maar zag in termen van minderwaardige en inefficiënte levensomstandigheden. Zowel stedenbouwkundig en landschappelijk maar ook architectonisch wordt het erfgoed ingezet als dragers van identiteit. Niet historiserend maar veel meer in termen van karakteristieken die vertaald worden in hedendaagse vormen. Het assenkruis van de Roombeek en de bleken met op kardinale punten de oude fabrieken zijn door ons als stedenbouwkundige niet historiserend ingezet maar opnieuw geïnterpreteerd in het licht van de nieuwe opgave van een eigentijds stedelijk leefmilieu: oude lokale ruimtelijke karakteristieken die een radicaal nieuwe betekenis en vorm krijgen. Het zelfde geldt voor onze stedenbouwkundige interpretatie van de Laan van Hart van Zuid en de clash in maat en schaal van het industrieel erf met de naastliggend tuindorpmilieus: typerend voor Hengelo maar beslist eigentijds. En natuurlijk ook de architecten die binnen deze stedenbouwkundige plannen het gebouwde erfgoed mogen ontwerpen smullen van een gebouw dat naar maat en schaal, ruimtelijke ontwikkeling, lichtval enzovoorts karakteristieken bezit die in een nieuwbouw totaal ondenkbaar zouden zijn zoals Harry straks treffend zal illustreren aan de hand van zijn ontwerp voor het ROC Twente.

Afsluitend voor mij is de belangrijkste les van het industrieel erfgoed dat ze ons fysiek confronteert met wie wij waren en ons bewust maakt van de vraag wie wij naar de toekomst toe willen zijn. Net zoals geschiedenis is identiteit een levend verhaal waarin wij keuzen maken. Keuzen die er toe doen. Ik wil dit graag illustreren aan de hand van een project in Berkel-Enschot. Weliswaar betreft het hier religieus en geen industrieel erfgoed, maar het belang van een zorgvuldige omgang met de lokale eigenaardigheden van ruimte, tijd en samenleving is hier evident voor de toekomstige identiteit en kwaliteit van de samenleving. Zoals de dubbele naam van het dorp al suggereert, betreft het een zeer vroege samenvoeging van twee dorpen zonder historisch centrum. De dragers van de identiteit en kernkwaliteiten van dit tweeling dorp worden gevormd door de pracht van de historische linten en de verborgen schat van het klooster van de Trappistinnen van Koningsoord. Een verborgen schat omdat de zusters in totale afzondering leefden en daar streng de hand aan hielden: geen dorping kwam binnen. In de oorspronkelijke uitbreidingsplannen was het klooster met haar omringende tuinen feitelijk genegeerd en daarmee werd niet alleen de symbolische waarde van het complex voor de gemeenschap ontkennd maar ook de praktische waarde. Straks zal ze het kloppend hart van het dorp zijn. De tuinen vormen dan de groene brink van het dorp waarmee de oude linten verknoopt zijn zodat de beide identiteitsdragers van het dorp op een bijna vanzelfsprekende manier verknoopt zullen zijn. Verder zal straks het klooster de sociaal-culturele gemeenschapsfuncties huisvesten en omgeven worden door winkelstraten en woonwerkstraten. Ergo, er is hier gekozen om op een hedendaagse niet historische wijze aan te knopen bij de geschiedenis van het dorp en zo een nieuwe vitale identiteit te construeren.

Eenzijds vanuit de historische karakteristieken. Anderzijds vanuit de nieuwe maatschappelijke behoeften en levenswijzen.

Mijn ervaring met Roombeek, Hart van Zuid en Koningsoord leert dat deze les breder te trekken is: het historisch erfgoed biedt zowel architecten als stedenbouwkundigen bij uitstek de gelegenheid om authentieke, echt onderscheidende ontwerpen te maken die de alledaagse identiteit van plekken en mensen naar de toekomst toe opnieuw en vitaal inhoud, betekenis en vorm geeft.

Ik dank u voor uw aandacht."